УДК 27-1-725: 141.78
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.3.2

Денисенко Анатолій В'ячеславович,
докторант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Східноєвропейського інституту теології
orcid.org/0000-0002-7166-9401
anatoliy.denysenko@gmail.com

ПОСТЛІБЕРАЛЬНА (ПОСТМОДЕРНА) ТЕОЛОГІЯ ЯК СЕРЕДНІЙ ШЛЯХ МІЖ ХРИСТИЯНСЬКИМ КОНСЕРВАТИЗМОМ ТА РЕЛІГІЙНИМ ЛІБЕРАЛІЗМОМ

Сучасний релігійно-філософський дискурс тривалий час перебував у стані гострої поляризації між фундаменталістським консерватизмом і модерністським лібералізмом. Обидва напрями, попри взаємну критику, виявилися залежними від раціоналістичних парадигм епохи Просвітництва. У цьому контексті дослідження постліберальної (постмодерної) теології, яка пропонує альтернативну методологію, є вкрай актуальним для розуміння трансформації сучасного християнського богослов'я. У статті аналізується сутність постліберальної теології (Єльської школи) і обґрунтовується її статус як «третього», або «середнього», шляху, що долає кризу методологічного глухого кута між консервативною та ліберальною традиціями. Пошук значення постліберальної теології та обґрунтування її статусу як «середнього шляху» відбувається через призму концептуальних напрацювань Джорджа Ліндбека та Стенлі Гауерваса. Теоретичним підґрунтям дослідження слугують: культурно-лінгвістична теорія релігії та догмата Джорджа Ліндбека (базована на філософії «мовних ігор» Людвіга Вітгенштайна), а також наративно-доброчинна етика Стенлі Гауерваса (сформована під впливом філософії Аласдейра Макінтайра).

У результаті дослідження з'ясовано, що постліберальна теологія успішно долає раціоналістичний диктат модерну, повертаючи християнській думці її автентичний наративний і общинний вимір. На відміну від лібералізму, вона не намагається адаптувати віру до мінливих світських стандартів і на відміну від консерватизму – уникає буквоїдського фундаменталізму. Наукова новизна роботи полягає в аналізі «Єльської школи» як середнього шляху в діалозі між консерватизмом і лібералізмом. Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання для реформування сучасного релігійного дискурсу, розвитку християнської соціальної етики та подолання світоглядного розколу в українському й світовому християнському середовищі.

Ключові слова: постліберальна теологія, постмодерна теологія, християнський консерватизм, релігійний лібералізм, наративна теологія, Єльська школа, культурно-лінгвістичний підхід, етика чеснот.

Denysenko Anatoliy,
Postdoctoral Student
at the Department of Theology and Religious Studies
Dragomanov Ukrainian State University;
Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Research Fellow
The Eastern European Institute of Theology
orcid.org/0000-0002-7166-9401
anatoliy.denysenko@gmail.com

© Денисенко А. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

POSTLIBERAL (POSTMODERN) THEOLOGY AS A MIDDLE WAY BETWEEN CHRISTIAN CONSERVATISM AND RELIGIOUS LIBERALISM

Contemporary religious and philosophical discourse has long been characterised by acute polarisation between fundamentalist conservatism and modernist liberalism. Both schools of thought, despite their mutual criticism, have proved to be dependent on the rationalist paradigms of the Enlightenment. In this context, the study of postliberal (postmodern) theology, which offers an alternative methodology, is of the utmost relevance for understanding the transformation of contemporary Christian theology. This article analyses the essence of postliberal theology (the Yale School) and justifies its status as a "third" or "middle" way, which overcomes the methodological impasse between the conservative and liberal traditions. The essence of postliberal theology and the justification of its status as a "middle way" are examined through the lens of the conceptual work of George Lindbeck and Stanley Hauerwas. The theoretical foundations of this study are: George Lindbeck's cultural-linguistic theory of religion and dogma (based on Ludwig Wittgenstein's philosophy of "language games"), as well as Stanley Hauerwas's narrative-virtue ethics (shaped by the philosophy of A. MacIntyre).

The study has revealed that postliberal theology successfully overcomes the rationalist dictates of Modernity, restoring Christian thought's authentic narrative and communal dimension. Unlike liberalism, it does not attempt to adapt faith to changing secular standards; and unlike conservatism, it avoids literalist fundamentalism. The academic novelty of this work lies in its analysis of the "Yale School" as a middle way in the dialogue between conservatism and liberalism. The practical significance of the findings lies in their potential application to reforming contemporary religious discourse, developing Christian social ethics and overcoming ideological divisions within Ukrainian and global Christian communities.

Key words: post-liberal theology, postmodern theology, Christian conservatism, religious liberalism, narrative theology, Yale School, cultural-linguistic approach, virtue ethics.

Постановка проблеми. Нині релігійні людини дуже часто живуть у нав'язаній парадигмі, у якій начебто вони мають обрати між ліберальним і консервативним сприйняттям речей. Така дихотомія заганяє людину у глухий кут, звідки неможливо вибратися. Але хто переконав світ у тому, що все обмежено лише цими двома крайнощами? Можливо, цю суперечку можна розв'язати не схиляючись в один чи інший бік, а обираючи щось інше – середнє? Наприклад, цим середнім може виступати постліберальна (отже, постмодерністська) теологія, яка пропонує не просто обрати між лівим і правим, ліберальним і консервативним, а принципово іншу систему координат, яка ламає цю штучну проблему. Запропонований постлібералізмом середній шлях допомагає знайти вихід із диктатури «індивідуалізму» або «легалізму». Якщо лібералізм заганяє у глухий кут, через абсолютну автономію індивіда, де «правда» створюється на базі власних почутті, що зрештою призводить до втрати власної індивідуальності, то консервативний глухий кут полягає в жорсткому легалізмі, за якого головним є захист ідеологічних барикад і механічне дотримання правил. Над сутичкою між лібералізмом і консерватизмом перебуває постлібералізм, який зміщує фокус на живу спільноту (еклезію). У постліберальній парадигмі людина шукає свободу не в ізоляції, як у лібералів, але і не підкоряється заздалегідь визначеній системі, як у консерваторів, а знаходить її в унікальних стосунках усередині громади, яка живе Євангелієм.

Натепер в українській академічній теології та релігієзнавстві існує дисертаційне дослідження Валерія Секісова (2021 р.) «Політична теологія Стенлі Гауерваса: критичний аналіз», в якому обґрунтовано, що автентична християнська спільнота здобуває публічну видимість завдяки економічним практикам і сакральному виміру, а не пристосуванню під світську політику (Секісов, 2021). Окремої монографії чи захищеної дисертації, яка була б повністю присвячена суто Джорджу Ліндбеку, в Україні нині немає. Щодо теми постліберальної теології загалом, то можна згадати про окремі розвідки щодо метаеклезіології та постструктуральної еклезіології архімандрита Кирила Говоруна із православної політичної теології, де використовуються методологічні інструменти, дуже схожі на постліберальні (Говорун, 2018, 2019). Окремо варто зазначити докторську дисертацію протестантського теолога Романа Соловія «Феномен виникаючої церкви», в якій автор також звертається до ідей Дж. Ліндбека та Ст. Гауерваса (Соловій, 2016).

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу сутності, філософсько-

методологічних витоків і специфіки постліберальної теології, а також обґрунтуванні її статусу як альтернативної богословської парадигми («середнього шляху»), здатної подолати світоглядну та методологічну кризу між християнським консерватизмом і релігійним лібералізмом.

Методологія дослідження. У роботі застосовано компаративний аналіз для зіставлення ліберальної, консервативної та постліберальної богословських моделей. Методологічну основу становить підхід, який дозволив інтегрувати положення культурно-лінгвістичної теорії релігії та наративної етики для розкриття внутрішньої логіки «Єльської школи». Такий інструментарій забезпечив об'єктивне висвітлення специфіки постмодерного теологічного дискурсу.

Постліберальна теологія. Відомо, що в теологічних колах консерватори та ліберали постійно сперечаються про текст Священного Письма за допомогою інструментів світського модерну. Так, ліберали розчленували Біблію своїми критичними методами, шукаючи десь за шарами міфів «історичне зерно» і відкидаючи все «несучасне». Консерватори ж у відповідь створили теорію буквальної безпомилковості, намагаючись захистити текст як науковий чи юридичний документ. Постліберальна теологія, як альтернатива першим і другим, повертає Біблії її первісну роль, а саме – наративну. Саме тому постліберальну теологію називають ще наративною теологією (Smith, 2014, p. 256). Тут уже Біблія – це не збірка моралізаторських притч (як у лібералів) і не підручник з фізики чи історії (як у консерваторів). Для постлібералів Священне Писання – це Велика Історія, яка не потребує виправдань перед світською наукою. Постлібералізм пропонує не підлаштовувати Біблію під наш світ і не дивиться на неї суто як на книгу приписів, а запрошує всіх, хто бажає, жити всередині біблійного сюжету тут і зараз. Для постлібералів релігія є мовою, а не ідеологією (Michener, 2013, p. 2–4). У нав'язаній формулі консервативний – ліберальний віра часто стає політичним інструментом (консерватори захищають «традиційні цінності», ліберали – «соціальний прогрес»). Постлібералізм, своєю чергою, нагадує, що християнство – це насамперед мова й культура. Неможливо мислити християнськими категоріями, якщо не вивчити її «граматики» (молитва, таїнства, богослужіння). Постлібералізм звільняє християнську теологію від обов'язку звітувати перед світськими ідеологіями та повертає Церкві її унікальний голос (Vidu, 2005).

Постліберальна теологія, яку зазвичай називають «Єльською школою», – це впливовий напрям у християнській теології другої половини XX ст., який виник як реакція на кризу ліберального богослов'я та модернізму. Його головна ідея полягає в тому, щоб повернути Церкві її власну мову, історію та ідентичність, замість спроб пристосувати християнство під вимоги світської культури чи науки. Чому виникає постлібералізм у теології? Головною причиною є криза лібералізму. Ліберальна теологія намагалася перекласти християнство мовою сучасної філософії та науки, щоб зробити його «прийнятним» для секулярного світу. Постліберали вважали, що це позбавляє віру її суті. Інакше кажучи, у лібералізмі відбулася втрата фокуса. Замість того, щоб змінювати світ через Євангеліє, ліберальне християнство розчинилося у світській культурі. Рятуючи лібералізм, постліберальна теологія звертається по допомогу не до консервативного християнства, а до філософії постмодернізму, через одну фундаментальну причину: консерватизм є породженням модерну (Просвітництва). Але водночас постлібералізм не шукає способи знищити найкращі надбання лібералізму (як-от свобода, толерантність, повага до іншого чи соціальна справедливість). Натомість він рятує ці цінності, переносячи їх із хиткого світського фундаменту на надійну біблійну основу (Placher, 1997, p. 343–356).

Постлібералізм заслужено називають «середнім шляхом», тому що він відкидає крайнощі як ліберального, так і консервативного (фундаменталістського) богослов'я, пропонує натомість третю альтернативу. Постлібералізм пройшов повз консерватизм, бо побачив у ньому застарілу, агресивну спробу врятувати модерн за допомогою методів самого ж модерну. Натомість постліберали використали постмодернізм як «філософський криголам»: він розчистив простір, знищив диктат світського раціоналізму Просвітництва, дозволив теології знову повернутися до своєї першооснови – Біблії та Церкви. Серед ключових ідей і принципів постлібералізму можна зазначити такі:

1. *Культурно-лінгвістичний підхід*. Релігія за такого підходу діє як мова або культура. Її функція не в тому, щоб просто описати вже наявний досвід людини, а сформувати цей досвід. Неможливо бути християнином без вивчення «мови» Церкви (Святого Письма, літургії).

2. *Інтратекстуальність*. На противагу тому, щоб інтерпретувати Біблію через призму сучасної науки чи філософії, постліберали пропонують інтерпретувати сам світ і людське життя через біблійний сюжет.

3. *Наративне богослов'я*. Центр зміщується на історію (наратив) про Бога та Його народ. Християнська ідентичність формується через занурення в цей великий сюжет, а не через абстрактні релігійні догми.

4. *Антифундаменталізм*. Відбувається відмова від пошуку «універсального розуму» чи спільного для всіх нейтрального досвіду, на якому ніби базується християнська релігія (Michener, 2013, p. 4; Simpson, 2016, p. 360).

Представник «радикальної ортодоксії» (*Radical Orthodoxy*) Джон Мілбанк пише, що постмодерна (постліберальна) теологія відкидає дві форми фундаціоналізму (*foundationalism*). По-перше, вона має відмовляється від ідеї, що віра спирається на серію пропозицій щодо «об'єктів», доступних нашому раціональному сприйняттю, як-от: Бог, вічність, душа чи втілення божественного, яке «доведене» надприродними подіями та виконанням пророцтв. По-друге, вона відкидає ідею про те, що християнські вірування є свого роду «вираженням» досвіду, який повністю передує цим віруванням (Milbank, 2006, p. 384). Лібералізм стверджує, що спочатку людина переживає універсальний духовний досвід, а потім шукає релігію, щоб його описати. Консерватизм наголошує на зовнішньому авторитеті (наприклад, буквальній безпомилковості тексту), який треба просто прийняти на віру. Постліберальний середній шлях говорить про те, що релігійні тексти та церковна громада спочатку вчать людину «мови віри» («церква без догми»), і лише завдяки цій мові людина взагалі стає здатною відчути й осмислити свій духовний досвід (Liechty, 1990, p. 59–72).

Порівняльний аналіз подано в таблиці 1.

Серед головних представників постлібералізму можна згадати Джорджа Ліндбека, який сформулював теоретичну базу у праці «Природа доктрини» (Lindbeck, 1984), Ганса Фрая, який заклав основи наративного підходу у книзі «Затемнення біблійного наративу» (Frei, 1974), та Стенлі Гауерваса, який переніс ці ідеї у сферу християнської етики, наголошуючи, що Церква має бути альтернативною спільнотою, яка своїм життям показує світові інший шлях. У межах цієї статті ми розглянемо ідеї Дж. Ліндбека та Ст. Гауерваса. Перший працював як систематичний теолог, а другий як християнський етик.

Культурно-лінгвістична теорія релігії Джорджа Ліндбека. Американський лютеранський богослов, екуменіст і один із засновників постліберального/неоліберального богослов'я, Джордж Ліндбек (*George Lindbeck*) пішов із життя 8 січня 2018 р. у Флориді (США) на 95-му році життя. В останні роки свого життя він намагався одужати після перенесеної у 2009 р. аневризми мозку. Дж. Ліндбек народився в 1923 р. в Китаї в родині лютеранських місіонерів шведського походження. Свої ранні роки він провів у Китаї та Кореї. Ступінь бакалавра здобув у 1946 р. в коледжі Густава Адольфуса, а докторський – у Єльському університеті в 1955 р. Його докторська дисертація в Єльському університеті (захищена в 1955 р.) була присвячена Дунсу Скоту (*John Duns Scotus*) – одному з найскладніших і найоригінальніших мислителів середньовічної схоластики (Brown, 2022).

Відомо, що Джордж Ліндбек був частиною так званої «Єльської школи», яку

Таблиця 1

Лібералізм, консерватизм, постлібералізм

Критерій	Лібералізм	Консерватизм	Постлібералізм
Головний фокус	Суб'єктивне переживання	Об'єктивний догматичний факт	Спільнота, її мова й історія
Мета тексту	Символ людських емоцій	Набір непорушних тверджень	Наратив, що формує спосіб життя
Вектор інтеграції	Церква пристосовується під світ	Церква воює або ізолюється	Церква є альтернативним світом

представляють такі особистості, як Стенлі Гауервас (1940 р. –), Річард Хейз (1948 р. – ?), Ганс Фрей (1922–1988 рр.), Бревард Чайлдс (1923–2007 рр.) та інші. Справді, Дж. Ліндбек і Г. Фрей, найвизначніші постаті постлібералізму, працювали в Єлі з 1950-х до 1980-х рр., однак, якщо поглянути ширше, то ми дійдемо висновку, що «Єльська школа» – це лише вигадка богословської журналістики. Ті, хто пов'язують постліберальну парадигму з окремою школою, помиляються, оскільки тут ми маємо справу не просто з якоюсь локацією думки чи богословською думкою, яка розвивалася в одній конкретній школі, а з усеосяжною спробою оновлення християнства за допомогою нової богословської методології (Placher, 2003, p. 343).

Більш слушним є твердження, що у 80-х рр. XX ст. група американських, британських, а також німецьких богословів (переважно англікани й англо-американські католики) була частиною оновницького руху, який намагався відкинути спроби модернізації християнських доктрин, що мали зробити їх зручними для сучасної науки та раціонального світогляду. Отже, нарівні з постколоніалізмом, постструктуралізмом, постмарксизмом і постмодернізмом з'являється і постлібералізм. Постліберальна теологія (інша назва – наративне богослов'я) – це спроба знайти «третій шлях» між богословським лібералізмом і консерватизмом, між неосекуляристами та неоконфесіоналістами. Звісно, ця спроба не є абсолютно новою в історичному сенсі. Ще в XIX ст. німецька *Mediating Theology* намагалася поєднати конфесіоналізм, пієтизм і ліберальні аспекти (Michener, 2013, p. 1).

Джорджа Ліндбека заслужено можна вважати однією з найвпливовіших постатей у християнській теології кінця XX ст., а його праця «Природа доктрини» (*The Nature of Doctrine*, 1984) досі залишається фундаментальною для розуміння постліберальної теології. Разом із Гансом Фраєм він сформував так зване «Єльське богослов'я», яке змістило фокус із модерністського раціоналізму на важливість церковної спільноти, її мови та культурних практик (Placher, 2003, p. 344). Дж. Ліндбек запропонував культурно-лінгвістичний підхід, який став революційною для свого часу моделлю, де релігія розглядається не просто як набір догм чи суб'єктивних переживань, а як мова та культура, що формують досвід людини. Дж. Ліндбек також був офіційним делегатом-спостерігачем від Усесвітньої лютеранської федерації на Другому Ватиканському Соборі (1962–1965 рр.), що кардинально вплинуло на його екуменічні погляди та подальшу роботу над зближенням католиків і протестантів (Brown, 2022, p. 86–106).

У 1952 р., ще під час написання докторської дисертації, Дж. Ліндбек став викладачем Теологічної школи Єльського університету. Там він безперервно працював понад сорок років, аж до свого виходу на пенсію в 1993 р. У Єлі професор викладав теологію Середньовіччя та Реформації, здобувши визнання як авторитетний фахівець зі спадщини Мартіна Лютера та Томи Аквінського. Його численні вихованці, як католики, так і протестанти, згадували про нього не лише як про видатного ерудита з потужною уявою, а і як про людину глибокої віри, мудрості, щирого милосердя та смирення (Livingston, 2006, p. 520–523).

На позицію Дж. Ліндбека вплинула також ідея Людвіга Вітгенштайна (1889–1951 рр.) про мовні ігри, моральна філософія Аласдейра Макінтайра (1929–2025 рр.), соціологічні аспекти Пітера Бергера (1929–2017 рр.), антропологія Кліффорда Гірца (1926–2006 рр.), філософія науки Томаса Куна (1922–1996 рр.) та літерна теорія Еріха Аурбаха (1892–1957 рр.). Сам Дж. Ліндбек характеризував себе як вітгенштейніанського томістського лютеранина (*Wittgensteinian Thomist Lutheran*). Спроби зрозуміти цього теолога без спроби зрозуміти Л. Вітгенштайна схожі на спробу читати Ж. Дерріда, не розуміючи Е. Гуссерля, або намагатися зрозуміти Ж. Кальвіна, нічого не знаючи про Августина. Незалежно від того, що перші кроки до постлібералізму зробили Карл Барт (1886–1968 рр.) і Ганс Фрей (1922–1988 рр.), термін «постліберальний» стає актуальним саме після виходу книги Дж. Ліндбека.

Джордж Ліндбек уважав, що обидва старі підходи, як лібералізм, так і консерватизм, припускаються однакової помилки: вони оцінюють християнство за допомогою зовнішніх, чужих для нього мірил. Завдяки тривалому перебуванню в різних культурних середовищах Джордж Ліндбек сформулював чотири засадничі життєві орієнтири. Саме вони заклали

підґрунтя його культурно-лінгвістичної концепції релігії, яка спирається на біблійне оповідання та тлумачення догматів як граматики віри. Ці положення зводяться до таких тез:

1. *Перше:* соціальне оточення має першочерговий вплив на людину, формує її особистість набагато сильніше, ніж її власні свідомі зусилля.

2. *Друге:* попри зовнішні етнічні чи географічні відмінності, ключові прояви людської натури в усіх цивілізаціях залишаються ідентичними.

3. *Третє:* навіть за наявності спільної людської суті унікальні мовні та культурні особливості кожної спільноти створюють суттєві перешкоди для міжнаціонального порозуміння.

4. *Четверте:* народи, чий побут і світогляд обертаються навколо священного тексту, вибудовують стійку систему цінностей, здатну протистояти будь-яким глобальним суспільним, фінансовим чи політичним потрясінням (Lindbeck, 1984; Michener, 2013, p. 62–70).

Що особливого пропонує Дж. Ліндбек у своїй програмі? Він наголошував на існуванні трьох основних підходів до релігії та доктрини. Перший підхід – типове протиставлення ортодоксії неортодоксії. Інакше кажучи, це когнітивно-пропозиційний підхід (*cognitive-propositional approach*), який близький до англо-американської аналітичної філософії. Цей підхід обертається навколо «фактологічної» інформації та розглядає значення богословських тверджень та їхньої істинності у співвідношенні з об'єктивною реальністю. Прикладом може слугувати концепція творіння *ex nihilo*, яку приймають віруючі всіх поколінь і культур (Lindbeck, 1984, p. 20).

Другий підхід – експресивно-досвідний (*experiential-expressive approach*). Цей підхід виник як реакція на раціоналізм першого й став основою для ліберального богослов'я (від Фрідріха Шляєрмахера до сучасності). Релігія в ньому розглядається не як набір фактів, а як зовнішнє вираження (експресія) глибинного, універсального внутрішнього досвіду людини (наприклад, «відчуття абсолютної залежності» або переживання священного). Доктрини тут стають другорядними. Вони вважаються лише мінливими символами, які кожна епоха чи культура вигадує для опису того самого внутрішнього почуття. Наприклад, творення *ex nihilo* в цьому підході – це не історичний факт, а поетичний спосіб висловити почуття людської обмеженості та залежності від Вищої сили. (Lindbeck, 1984, p. 31).

Третій підхід – культурно-лінгвістичний (*cultural-linguistic approach*). Саме тут криється головна новизна програми Дж. Ліндбека. Він перевертає логіку перших двох підходів і пропонує абсолютно новий погляд на релігію та доктрину. Релігія – це мовна граматика: Дж. Ліндбек (спираючись на філософію Людвіга Вітгенштайна й антропологію Кліффорда Ґірца) стверджує, що релігія діє як мова або культура. Вона є системою символів і практик, які передують будь-якому досвіду. Людина не може пережити «християнський досвід», доки не вивчить «мову» християнства. Доктрини для Дж. Ліндбека – це не твердження про факти (як у першому підході) і не емоційні символи (як у другому). Вони є регулятивними правилами (*intratextual / regulative rules*), подібними до правил граматики. Правила граматики самі собою не є істинними чи хибними, але вони визначають, як правильно будувати речення. Релігійне твердження є істинним не тоді, коли воно просто відповідає абстрактній об'єктивній реальності, а коли воно правильно застосовується в житті спільноти. Істинність релігії перевіряється її внутрішньою узгодженістю та здатністю формувати святе життя вірян (Lindbeck, 1984, p. 32)

Церква як альтернативна спільнота за Стенлі Гауервасом. Стенлі Гауервас (*Stanley Hauerwas*, нар. в 1940 р.) є ключовою постаттю сучасної американської теології та фактично останнім живим представником класичного тріадичного ядра постлібералізму. Його дослідницький фокус зосереджений довкола християнської етики та моральної філософії. У таких засадничих працях, як «Спільнота характеру: На шляху до конструктивної християнської соціальної етики» (1981 р.), «Мирне Царство: Посібник із християнської етики» (1983 р.) та «Краща надія: ресурси для Церкви, яка протистоїть капіталізму, демократії та постмодерну» (2000 р.), мислитель послідовно деконструює спадщину Просвітництва, яка трактує етику як набір абстрактних і універсальних моральних імперативів. Натомість Ст. Гауервас обґрунтовує наративну природу моралі: християнська етика є рефлексією над унікальним світоглядом

конкретної історичної спільноти (Церкви), який актуалізується та втілюється у практичному житті її членів (Livingston, 2006, p. 523–527).

Ст. Гауервас належить до представників Єльської теологічної школи, інтелектуальне ядро якої становили такі фундатори постлібералізму, як Ганс Фрай (1922–1988 рр.) і Джордж Ліндбек (1923–2018 рр.). Нагадаю, що постліберальна теологія сформувалася як концептуальна реакція на спадщину класичного протестантського лібералізму, уособленого працями Фрідріха Шляєрмахера (1768–1834 рр.), Альбрехта Річля (1822–1889 рр.) та Адольфа фон Гарнака (1851–1930 рр.). Ідейні витоки постліберального повороту сягають неоортодоксальної критики модерну, здійсненої швейцарським теологом Карлом Бартом (1886–1968 рр.). По свій суті постліберальна теологічна парадигма є нефундаціоналістською, інтертекстуальною (спрямованою на інтерпретацію соціокультурного світу крізь призму Божого Слова, а не навпаки), соціально орієнтованою та відкритою до плюралізму. Її визначальним прагненням є інтеграція методологічного розмаїття для відновлення автентичної християнської традиції в межах так званої «щедрої ортодоксії» (Placher, 2003, p. 348–350).

Особливості формування інтелектуальної біографії Ст. Гауерваса детально висвітлені в його автобіографічній праці «Дитя Ганни: теологічні мемуари» (*Hannah's Child: A Theologian's Memoir*) (Hauerwas, 2010). Майбутній теолог народився в Техасі в родині муляра, яка належала до методистської традиції. Попри раннє рішення присвятити себе служінню (у віці 15 років), під час навчання в Саутвестернському університеті (Південно-західному університеті) під егідою Методистської церкви, Ст. Гауервас пережив період релігійного скептицизму, дистанціювавшись від ортодоксального християнства, але не схилившись до атеїзму. Інтелектуальним поштовхом до поглиблення теологічних студій стало знайомство із працею Річарда Нібура «Значення одкровення» (*The Meaning of Revelation*, 1941), що спонукало його до вступу до Єльської теологічної школи. Протягом подальшої тривалої наукової еволюції дослідник переосмислив і критично переглянув неоортодоксальну парадигму братів Нібурів, переорієнтувавшись на радикально-еклезіологічні та пацифістські ідеї менонітського теолога Джона Говарда Йодера (1927–1997 рр.). Після здобуття наукового ступеня з теології та філософії (зокрема, ступінь Ph.D. в Єльському університеті) Ст. Гауервас викладав у коледжі Августина (Іллінойс) і Університеті Нотр-Дам (Індіана). З 1983 р. він обіймав посаду професора теологічної етики в Університеті Дюка (Північна Кароліна), а у 2014 р. приєднався до професорського складу кафедри теологічної етики Абердинського університету (Шотландія) (Muers, Higton, 2012, p. 358).

Загальнонаціональне визнання Ст. Гауерваса в американському інтелектуальному просторі зафіксував журнал *Time*, який у вересні 2001 р. назвав його «найкращим теологом Америки». Проте сам мислитель відреагував на цей статус критично, зауваживши, що категорія «найкращий» є секулярним конструктом, неприйнятним для богословського дискурсу. Безкомпромісність його теологічної позиції яскраво проявилася під час першої президентської каденції Дональда Трампа. Ст. Гауервас виступив із гострою критикою феномену «трампізму» (як прояву крайнього консерватизму, популізму та християнського націоналізму), обґрунтовуючи, що постать Д. Трампа є логічним продуктом американської громадянської релігії. На думку теолога, ця релігія є дегенеративною формою вірувань, яка інструменталізує християнську риторику для легітимації державної та націоналістичної ідеології, утворює тим самим глибоко спотворену політичну теологію. Світоглядна архітектура Ст. Гауерваса відзначається внутрішньою неоднорідністю, яка деконструює традиційну для США соціополітичну дихотомію консерватизм – лібералізм. З одного боку, мислитель артикулює консервативні по своїй суті інтенції, виступає послідовним опонентом абортів і евтаназії. З іншого – його концепція просякнута радикальними антикапіталістичними та пацифістськими поглядами. Ст. Гауервас гостро критикує американський патріотизм у релігійній площині, стверджує, що ідея Бога, інструменталізованого для благословення державної гегемонії США, є богословською деформацією (Hauerwas, 2017).

Критикуючи сучасників за перетворення еклезіального простору на «невидиму» та тотожну державі структуру, Ст. Гауервас наполягає на тому, що першочерговим завданням християнства є деілюзіонізація сприйняття

реальності. У межах його наративної аретології етика позбавляється абстрактного універсалізму й локалізується суто всередині конкретної історичної спільноти. Бути моральним, за Ст. Гауервасом, означає інтегрувати моральну матрицю християнської громади та практично реалізовувати її чесноти в щоденній життєдіяльності еклезіального соціуму (Hauerwas, 1986).

У своїй політичній теології Ст. Гауервас обґрунтовує парадоксальну позицію: Церква має діяти як соціокультурна альтернатива, чиї члени є «іноземцями-резидентами» усередині панівної культури. Цей підхід відкидає класичний сектантський сепаратизм, натомість вимагає етичної суверенності Церкви. Християнин, за Ст. Гауервасом, позбавляється політичної лояльності перед національною державою чи конфесійними інститутами, оскільки еклезіальна ідентичність є абсолютною (Hauerwas, 1992).

Але головне вістря його критики спрямоване все ж таки проти модерної ліберальної парадигми, яка продукує етичний хаос та відчуження. Мислитель солідаризується з ідеєю про неминучий крах лібералізму, розглядає концепцію індивідуальних суб'єктивних прав як головний симптом морального занепаду. Ст. Гауервас кваліфікує ліберальні заклики до прав людини як раціоналістичні фікції, позбавлені тривкого онтологічного фундаменту, оскільки справжня мораль можлива лише всередині конкретного історичного наративу вірної Богу громади. Ст. Гауервас репрезентує тип радикальної ортодоксії, яка однаковою мірою дистанціюється від консервативного фундаменталізму та ліберального модернізму. Його критика християнського консерватизму зосереджена на деконструкції сотеріологічного індивідуалізму: Ст. Гауервас доводить, що консервативне розуміння спасіння було асимільоване американською політичною матрицею та демократичним міфом. Водночас, рішуче відкидаючи ліберальне пристосуванство, мислитель схиляється до «неапологетичної» теології. Цей підхід передбачає, що Церква не зобов'язана доводити свою релевантність перед світським судом ліберальної модерності, оскільки Боже Одкровення є самоочевидним і самодостатнім для сформованої навколо нього історичної спільноти (Muers, Higton, 2012, p. 358–359).

Ст. Гауервас оперує поняттям «історії» для опису Церкви як простору діянь Христа, що тривають. Мислитель заперечує існування ізольованої індивідуальної історії християнина, натомість інтегрує особистісний досвід у спільному історичному континуумі еклезіальної громади. Головна христологічна теза Ст. Гауерваса полягає в тому, що Ісус Христос є не транслятором соціальної доктрини, а власне онтологією соціальної етики. Звідси випливає, що здатність Церкви зберігати свою пророчу вагомість у світі залежить від її вірності біблійній історії, що утворює неподільний синтез христологічного й еклезіологічного вимірів теології «середнього шляху» (Hauerwas, 1994, p. 147).

Сучасний ліберальний лад Заходу, заснований на принципах індивідуальної автономії та негативної свободи, суттєво контрастує з еклезіологічною моделлю Ст. Гауерваса, де людина мислиться через категорії реляційності (зв'язку з Богом та іншими) і вірності традиції. Ст. Гауервас інтерпретує релігію не як когнітивну систему, а як праксис і «мистецтво жити». Своєрідність його підходу порівняно із Дж. Ліндбеком виявляється в переході від граматики релігійної мови до наративної структури еклезіальних «історій». Саме ці спільні історії формують простір для артикуляції та осмислення людського досвіду. Оскільки Сам Ісус Христос розглядається як фундаментальна Історія, що творить Церкву, спільнота вірян набуває статусу пророчої політичної альтернативи панівним соціополітичним структурам модерну (Placher, 2003, p. 348–349).

Висновки. Постлібералізм долає методологічний тупик ліберальної структури та консервативного когнітивізму, пропонує натомість принцип інтратекстуальності – інтерпретації соціокультурної реальності через внутрішню логіку християнського наративу. У межах підходу Джорджа Ліндбека релігійні доктрини трактуються не як інформаційні тези чи суб'єктивні відчуття, а як регулятивні правила християнської мови та життєдіяльності громади (Pecknold, 2005, p. 13–36). В етичній концепції Стенлі Гауерваса Церква постає не політичним агентом секулярного світу, а альтернативним соціумом, чий характер і чесноти формуються через унікальну біблійну історію (Hauerwas, 1994, p. 143–162). Постлібералізм успішно поєднує ортодоксальну вірність тексту (консерватизм) із визнанням історичної та мовної контекстуальності знання (постмодернізм).

Лібералізм зводить релігію до суб'єктивних внутрішніх переживань. Доктрини й догми тут є лише мінливими символами людських емоцій, які треба постійно міняти під дух часу. Консерватизм розглядає доктрини як сухі, незмінні інформаційні факти та пропозиції, які потребують суто інтелектуальної згоди. Постліберальний середній шлях: дивиться на доктрини як на правила граматики. Граматика мови не змінюється щодня (проти лібералізму), але вона потрібна не для зазубрювання, а для того, щоб нею активно розмовляти та жити (проти консерватизму) (Lindbeck, 1984, p. 47–48).

Якщо лібералізм намагається наздогнати світську культуру, перекладаючи біблійні смисли мовою сучасної філософії, через що християнство втрачає свою унікальність і розчиняється в секуляризмі, то консерватизм часто займає позицію глухої оборони, ізолюється від світу або намагається агресивно нав'язати суспільству свої стандарти через політику. Постліберальний середній шлях пропонує Церкві бути альтернативною спільнотою (Hauerwas, 1981). Вона не пристосовується під світ, але й не ховається від нього. Вона показує світові інший зразок життя, інтерпретує сучасні події через логіку Біблії (інтратекстуальність), а не навпаки.

Своїми працями Джордж Ліндбек і Стенлі Гауервас долають деструктивну дихотомію лібералізму та консерватизму шляхом радикального відкидання раціоналістичних парадигм епохи Просвітництва, які звеличували або суб'єктивний досвід, або позитивістський фактоцентризм. Постліберальний «середній шлях» мислителів полягає в переході від ліберальної акомодації (коли віра розчиняється в сучасній культурі) та консервативного когнітивізму (де догмати перетворюються на сухі інформаційні тези) до принципу інтратекстуальності та наративності. Замість того, щоб шукати зовнішню раціональну легітимацію для християнства у світській науці чи політичних ідеологіях, Дж. Ліндбек і Ст. Гауервас пропонують сприймати релігію як самодостатню культурно-лінгвістичну систему й альтернативний соціум. Дж. Ліндбек долає модерністські крайнощі через лінгвістичну граматику догмата, доводячи, що релігійна мова сама формує релігійне життя, а Ст. Гауервас переводить цю мову у площину триваючих еклезіальних «історій» і етики чеснот. У такий спосіб вони виводять Церкву з пастки «культурних воєн» консерваторів та терапевтичного компромісу лібералів, стверджуючи, що спасіння та мораль реалізуються не через автономний вибір індивіда чи державне лобіювання, а через практичне втілення унікального біблійного наративу всередині конкретної історичної спільноти.

Список використаних джерел:

Говорун К. (2019). Риштована Церква. Вбік постструктуральної еклезіології. Київ : Дух і Літера.

Говорун К. (2018). Метаеклезіологія. Хроніки самоусвідомлення Церкви. Київ : Дух і Літера.

Секісов В. (2021). Політична теологія Стенлі Гауерваса: Критичний аналіз. Дисертація. Київ : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Соловій Р. (2016). Феномен виникаючої церкви. Київ : Дух і Літера.

Brown S. (2022). George Lindbeck. A Biographical and Theological Introduction. Eugene : Cascade. 170 p.

Fodor J. (2005). Postliberal Theology. In: Ford D.; Muers R. (eds.) The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918. Third Edition. Oxford : Blackwell Publishing. P. 229–248.

Frei H. (1974). The Eclipse of Biblical Narrative: A Study in Eighteenth and Nineteenth Century Hermeneutics. New Haven & London : Yale University Press. 355 p.

Hauerwas S. (1981). A Community of Character: Toward a Constructive Christian Social Ethic. Notre Dame : University of Notre Dame Press. 298 p.

Hauerwas S. (1986). The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics. Third edition. Notre Dame : University of Notre Dame Press. 179 p.

Hauerwas, S. (1989). Resident Aliens: Life in the Christian Colony. Nashville : Abingdon Press. 175 p.

Hauerwas S. (1994). The Church's One Foundation is Jesus Christ Her Lord; Or, In a World Without Foundations: All We Have is the Church. In: Hauerwas S.; Murphy N. (eds.) Theology Without Foundations. Religious Practice & the Future of Theological Truth. Nashville : Abingdon Press. P. 143–162.

Hauerwas S. (2010). Hanna's Child. A Theologian's Memoir. Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company. 288 p.

Hauerwas S. (2017). The Church in the Age of Trump. URL: https://www.theosthinktank.co.uk/events/2017/06/20/stanley-hauerwas-event-live-recording

Liechty D. (1990). Theology in Postliberal Perspective. London : SCM Press. 127 p.

Lindbeck G. (1984). The Nature of Doctrine: Religion and Theology in a Postliberal Age. Philadelphia : The Westminster Press. 204 p.

Livingston J., Fiorenza F. S. (2006). Modern Christian Thought. Volume 2. The Twentieth Century. Minneapolis : Fortress Press. 560 p.

Michener R. (2013). Postliberal Theology. A Guide for the Perplexed. London : Bloomsbury. 176 p.

Milbank J. (2006). Theology and Social Theory. Beyond Secular Reason. Second Edition. Oxford : Blackwell Publishing. 484 p.

Muers R., Higton M. (2012). Modern Theology. A Critical Introduction. London : Routledge. 388 p.

Placher W. (2003). Postliberal Theology. In: Ford D. (ed.) The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology in The Twentieth Century. Oxford : Blackwell Publishing, 1997. P. 343–356.

Simpson B. (2016). Modern Christian Theology. London : Bloomsbury T&T Clark. 400 p.

Smith D. (2014). Theologies of the 21st Century. Trends in Contemporary Theology. Eugene : WIPF & STOCK. 414 p.

Vidu A. (2005). Postliberal Theological Method. A Critical Study. Milton Keynes : Paternoster. 284 p.

References:

Hovorun, K. (2019). Ryshtovannia Tserkvy. Vbik poststrukturalnoi ekleziolohii [Scaffolding of the Church: Toward a Poststructural Ecclesiology]. Kyiv : Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Hovorun, K. (2018). Metaekleziolohiia. Khroniky samousvidomlennia Tserkvy [Meta-Ecclesiology: Chronicles of the Church's Self-Awareness]. Kyiv : Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Sekisov, V. (2021). Politychna teolohiia Stenli Hauervasa: Krytychnyi analiz [The Political Theology of Stanley Hauerwas: A Critical Analysis] (Doctoral dissertation). Kyiv : National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].

Solovii, R. (2016). Fenomen vynykaiuchoi tserkvy [The Emerging Church Phenomenon]. Kyiv : Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Brown, S. (2022). George Lindbeck. A Biographical and Theological Introduction. Eugene : Cascade. 170 p.

Fodor, J. (2005). Postliberal Theology. In: Ford D.; Muers R. (eds.) The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918. Third Edition. Oxford : Blackwell Publishing. P. 229–248.

Frei, H. (1974). The Eclipse of Biblical Narrative: A Study in Eighteenth and Nineteenth Century Hermeneutics. New Haven & London : Yale University Press. 355 p.

Hauerwas, S. (1981). A Community of Character: Toward a Constructive Christian Social Ethic. Notre Dame : University of Notre Dame Press. 298 p.

Hauerwas, S. (1986). The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics. Third edition. Notre Dame : University of Notre Dame Press. 179 p.

Hauerwas, S. (1989). Resident Aliens: Life in the Christian Colony. Nashville : Abingdon Press. 175 p.

Hauerwas, S. (1994). The Church's One Foundation is Jesus Christ Her Lord; Or, In a World Without Foundations: All We Have is the Church. In: Hauerwas S.; Murphy N. (eds.) Theology Without Foundations. Religious Practice & the Future of Theological Truth. Nashville : Abingdon Press. P. 143–162.

Hauerwas, S. (2010). Hanna's Child. A Theologian's Memoir. Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company. 288 p.

Hauerwas, S. (2017). The Church in the Age of Trump. Retrieved from: https://www.theosthinktank.co.uk/events/2017/06/20/stanley-hauerwas-event-live-recording

Liechty, D. (1990). Theology in Postliberal Perspective. London : SCM Press. 127 p.

Lindbeck, G. (1984). The Nature of Doctrine: Religion and Theology in a Postliberal Age. Philadelphia : The Westminster Press. 204 p.

Livingston, J., Fiorenza, F. S. (2006). Modern Christian Thought. Volume 2. The Twentieth Century. Minneapolis : Fortress Press. 560 p.

Michener, R. (2013). Postliberal Theology. A Guide for the Perplexed. London : Bloomsbury. 176 p.

Milbank, J. (2006). Theology and Social Theory. Beyond Secular Reason. Second Edition. Oxford : Blackwell Publishing. 484 p.

Muers, R., Higton, M. (2012). Modern Theology. A Critical Introduction. London : Routledge. 388 p.

Placher, W. (2003). Postliberal Theology. In: Ford D. (ed.) The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology in The Twentieth Century. Oxford : Blackwell Publishing, 1997. P. 343–356.

Simpson, B. (2016). Modern Christian Theology. London : Bloomsbury T&T Clark. 400 p.

Smith, D. (2014). Theologies of the 21st Century. Trends in Contemporary Theology. Eugene : WIPF & STOCK. 414 p.

Vidu, A. (2005). Postliberal Theological Method. A Critical Study. Milton Keynes : Paternoster. 284 p.

Дата першого надходження статті до видання: 01.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026